

je šarolikih metodoloških pristupa i analiza, koji nastoji pristupiti književnim tekstovima kao djelima iz kojih se može iščitati niz zanimljivih postavki o kulturama određenog vremena i prostora. Autori za-

stupljeni u zborniku otvorili su niz pitanja o ulozi stereotipa i predrasuda u kreiranju identiteta te ponudili smjernice za daljnja istraživanja ove problematike, koja je, čini se, neodvojiva od same književnosti.

Dejan Durić

PREMA DISKURSNOJ STILISTICI

Marina Katnić-Bakaršić
STILISTIKA, drugo izdanje
(Naučna i univerzitetska knjiga, Sarajevo, 2007.)

Drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje knjige *Stilistika* Marine Katnić-Bakaršić objavljeno 2007. godine u nakladi Naučne i univerzitetske knjige nastalo je kao odgovor na interes i potrebe raznolike čitateljske publike koja, parafrazirajući autoričine riječi u predgovoru, obuhvaća studente, lingviste, teoretičare književnosti, publiciste i sve ostale zainteresirane recipijente. Doista, stilističke teme zastupljene u knjizi, način njihova predstavljanja i problematiziranja te jedinstven – neposredan i razgovijetan – autoričin stil ovo djelo čine predmetom interesa širokog kruga recipijenata, proširujući dosege njegova značenja i utjecaja daleko izvan granica matične zemlje. Definiranjem područja bavljenja stilistike, preglednošću prikaza stilističkih pravaca i inovativnim pristupom problematici jezičnog raslojavanja uz stalno uvažavanje interdisciplinarnih pozicija proučavane znanstvene discipline knjiga uvelike nadmašuje kategorizaciju *priručnika za studente*, ostvarujući svoju namjenu u domeni (diskursno)

stilističke studije. Objedinjujući tradicionalne, prije svega funkcionalnostilističke pristupe problematici jezičnog raslojavanja s aktualnim diskursnostilističkim perspektivama koje uključuju i stilistiku novih medija (primjerice *hiperteksta*) autorica je ocrtala obrise suvremene, diskursno orijentirane stilistike uvažavajući pritom njene (strukturnalističke) temelje. Ecovom terminologijom, Uzorni čitatelj *Stilistike* podjednako je onaj koji se po prvi puta susreće sa stilističkim temama (pa će njemu ova knjiga pružiti odgovore na niz pitanja), kao i vrsni poznavatelj stilističke problematike (koji će se iščitavanjem knjige suočiti s novim pitanjima i mogućnostima njihova razrješavanja).

U kratkom uvodnom poglavlju o strukturi i namjeni knjige autorica daje prikaz zastupljenih tema, naglašavajući kako je svrha predstavljene građe i funkcija knjige "prikaz predmeta stilistike i različitih pitanja kojima se ova disciplina danas bavi, ali i kao neka vrsta pojmovnika stilističkih termina, koji sadrži osnov-

ne podatke i o drugoj literaturi i o drugim pristupima što danas dominiraju u stilistici. Osim toga, ona pokreće neka pitanja koja donedavno nisu razmatrana u okviru proučavanja stilistike, posebno u slavenskoj školi (intertekstualnost, hipertekst, narativne figure i sl.), čime otvara nove pravce istraživanja i daje naznake puta kojim bi stilistika mogla (i trebala) krenuti" (Katnić-Bakaršić, 2007, 15). Upravo je navedena otvorenost, odnosno izostanak ustrajanja na isključivosti jedne perspektive, osnovna odlika knjige podarujući joj kvalitetu sveobuhvatnosti zahvaljujući kojoj čitatelj biva upoznat, premda ponekad tek na razini osnovnih informacija, sa širokim spektrom tema, problema i pristupa koji čine područje bavljenja suvremene stilistike. Posebnu, prije svega uporabnu vrijednost knjizi daju dodaci nazvani *Provjera modela* kojima se prikazuje primjenjivost opisanih teorijskih pretpostavki. Takvi pragmatički iskoraci (premda zastupljeni u manjem opsegu u odnosu na prvo izdanje) kreću se u rasponu od stilističkih "provjera" djela moderne književnosti (pjesma *Kao teškim ogromnim čekićem* Ane Ahmatove) do analize tradicionalno zapostavljenih tipova tekstova (*Žanr kuhara i kulinarskih priručnika*). Polazeći od pretpostavke kako "nema stilistički irelevantnih tekstova i žanrova: svaki nosi neku stilističku informaciju" (Katnić-Bakaršić, 2007, 159) autorica ističe široku uporabnu opravdanost i vrijednost stilističkih analiza, nadoknađujući manjkavosti tradicionalnih, pomalo elitističkih pristupa analizama prvenstveno književnoumjetničkih tekstova. Sustavnim uvođenjem primjera iz svakodnevnih komunikacijskih situacija proširuje se po-

dručje primjene i orijentiranosti suvremene stilistike te se istovremeno ističe pojam preregistracije, s istraživanjem razlika u ostvarivanju tekstova u osnovnom kontekstu i kontekstu srodnih tekstova.

Knjiga je podijeljena u pet tematskih cjelina koje su raspoređene kroz dvadeset i osam poglavlja s nizom potpoglavlja, što strukturu knjige čini vrlo jasnom i udžbenički preglednom. Tematske cjeline slijede stilističku problematiku od strukturalističkih temelja (*Jezik kao komunikacijski sistem i jezične funkcije; Prirodni jezik – lingvistička stilistika – semiotika; Stil*), preko stilističkih i jezičnih raslojavanja te razina stilističkih analiza (*Stilistika: pravci u stilistici; Retorika i stilistika; Raslojavanje jezika – jezično variranje; Funkcionalni stilovi; Nivoi lingvističke analize i njihove osnovne jedinice*) do tema vezanih uz tekstualnu stilistiku i stilistiku diskursa te, na samome kraju, klasifikaciju i opis figura i tropa (*Od tekstualne stilistike do stilistike diskursa; Stilistika hiperteksta i hipermedija: korak dalje; Stilistika, semantika, pragmatika; Figure i tropi*).

Prva tematska cjelina usredotočena je na upoznavanje sa strukturalističkim polazištima stilističkih proučavanja: u skladu s Jakobsonovom definicijom jezika i komunikacijskom shemom preuzetom iz teorije komunikacija navode se, opisuju i oprimjeruju jezične funkcije (*referencijalna, ekspresivna, konativna, metajezična, poetska; ludička*). Odnos lingvističke stilistike i semiotike proučava se iz perspektive prirodnoga jezika (sukladno tumačenjima F. de Saussurea) kao jedinog sistema "na koji se svi drugi znakovni sistemi mogu prevesti" (Katnić-Bakaršić, 2007, 26). Definirani su temeljni pojmovi semi-

otike (*znak: ikonički i indeksički, simbol*) te je navedena podjela na tri dimenzije znaka (*semantika, sintaksa i pragmatika*). Ističe se činjenica da stilistika nije samo lingvistička, već i semiotička disciplina, te se ocrtavaju okviri moguće nove stilističke discipline, *opće ili semiotičke stilistike*, predmet koje bi bili različiti (dakle ne isključivo jezični) znakovni sustavi i kodovi. Navodeći tek jednu od brojnih klasifikacija znakovnih sustava (*logički, estetski i društveni kodovi*) autorica upozorava na teškoće u pokušajima stvaranja jedinstvene, općeprihvaćene podjele mnogobrojnih sustava znakova koji čine ljudsku (komunikacijsku) svakodnevicu.

Središnji pojam stilistike, *stil*, definira se s obzirom na njegovu svakodnevnu i terminološku uporabu, uz isticanje kontekstualne uvjetovanosti stilskoga odabira i razlike između gramatičke i stilističke norme, odnosno korektnosti. Upućuje se na razliku između termina *registar* (preuzetog iz sociolingvistike) i *stil* u kontekstu anglosaksonske lingvistike, te se navode različite znanstvenoteorijske interpretacije i definicije te uporabne domene navedenih termina. Pojam stilске markiranosti istražuje se u kontekstu različitih tumačenja *stilema*, osnovne jedinice lingvostilistike, pri čemu se uspoređuje uže shvaćanje stilema u okvirima proučavanja književnoumjetničkog stila s analizom stilema u širim diskursnim okvirima (odnosno u svim funkcionalnim stilovima).

Uz osvrt na raznorodne pristupe stilističkim istraživanjima i analizama kroz povijest, koji se kreću kroz dva suprotstavljena pola: "usmjerenost na stil književnog djela i usmjerenost na 'neumjetničke' tekstove" (Katnić-Bakaršić, 2007, 43), navode

se i opisuju najznačajnije stilističke škole: *impresionistička stilistika, strukturalna lingvistička stilistika, poststrukturalna stilistika*, unutar kojih se mogu izdvojiti još i sljedeći pravci: *deskriptivna i genetička stilistika, afektivna stilistika, stilistika kodiranja i dekodiranja, kontrastivna stilistika, funkcionalna stilistika, feministička stilistika, praktična stilistika, pragmatička i kognitivna stilistika*.

Ističe se uloga statističkih i kompjutorskih metoda u strukturalističkoj stilistici, značajna u okvirima proučavanja stilskih efekata kao devijacija, odnosno odstupanja od norme, uz napomenu kako u suvremenim stilističkim proučavanjima navedene kvantitativne metode nisu od većeg značaja.

Prva se tematska cjelina zaokružuje osvrtom na povezanost stilistike s drugim lingvističkim disciplinama, te u novije vrijeme aktualnim disciplinama poput *konverzacijske analize, analize diskursa, socijalne semantike i diskursnih studija* u širem smislu. Analiziran je odnos stilistike i tradicionalne retorike kao njena ishodišta, te su istražene suvremene veze između ovih disciplina.

U drugoj tematskoj cjelini riječ je o jezičnom raslojavanju, koje se dijeli u četiri temeljne kategorije (*socijalno, teritorijalno, individualno i funkcionalno-stilsko*). Opisuje se stilski varijeteti značajni za svaku od navedenih kategorija, a opis funkcionalno-stilskog raslojavanja jezika dopunjuje se propitivanjem dometa i granica funkcionalnih stilova, te navođenjem podjele na diskursne tipove. Tradicionalnu podjelu funkcionalnih stilova autorica preobličuje i dopunjava, predlažući sljedeću klasifikaciju domena jezične uporabe:

sakralni, naučni, administrativni, razgovorni, književnoumjetnički, žurnalistički, publicistički, reklamni, stripovni, retorički, esejistički i scenaristički stil. Naučni, književnoumjetnički, publicistički i retorički stil autorica dijeli na više podstilova, prikazujući svaki od stilova iz različitih teorijskih perspektiva i bogato ih oprimjerujući izvodima iz najrazličitijih tekstova.

Tematska cjelina posvećena razinama lingvostilističke analize i njihovim osnovnim jedinicama (*stilemima*) daje prikaz istraživanja izražajnih sredstava i postupaka u domeni *fonostilistike*, *grafostilistike*, *leksičke stilistike*, *morfofilistike* i *sintaktofilistike*, navodeći niz pitanja koja si stilističar postavlja pri analizi različitih jezičnih razina, što funkcionira kao svojevrsan sažetak temeljne problematike svake od navedenih razina. Svaka od analiziranih razina popraćena je klasifikacijama stilskih varijanti koje se u njezinoj domeni ostvaruju, a prikaz pojedinih razina obuhvaća i analize konkretnih tekstova. Posebno je zanimljiv i iscrpan pristup opisu leksikostilističke razine analize koji obuhvaća i potpoglavlja posvećena istraživanju uloge *žargonizama*, *vulgarizama*, *psovki* i *erotonima* te *eufemizama* i *tabu-riječi* u ostvarivanju različitih stilskih učinaka.

Četvrtu tematsku cjelinu, posvećenu temama tekstualne i diskursne stilistike, autorica otvara definiranjem pojmova *teksta* i *diskursa*, ističući pritom nužnost povezanosti analize teksta i analize diskursa u stilističkim istraživanjima. Uz napomenu o brojnosti i raznovrsnosti pitanja kojima se bavi stilistika teksta, izdvajaju se kao domene proučavanja u knjizi *Jake pozicije teksta*, *Stilistički tekstualni konektori* i *Točka gledišta*.

U jake pozicije teksta, kao "mjesta koja su po svojoj poziciji u tekstu i po svojoj formi izuzetno značajna za razumijevanje toga teksta" (Katnić-Bakaršić, 2007, 261) autorica, naglašavajući nedovršenost ovakve podjele, ubraja *naslov*, *epigraf (moto)*, *podnaslove*, *prvu i posljednju rečenicu teksta*, *paragrafa ili poglavlja* te u širem smislu *stilske figure* i *trope*, *frazeme*, *krilatice*, *poslovice* i *izreke*, *citrate*, *vlastita imena*, *rimovane riječi* i dr. Podrobnije su analizirane i oprimjerene pozicije *naslova*, *podnaslova*, *mota* i *epigrafa*, *inkoativne* i *finitivne rečenice* te *imena likova* i *imenovanja u tekstu* uopće.

U stilističke konektore, signale kontekstualne uključenosti rečenice, odnosno metatekstualne signale, ubrajaju se *figure*, *tropi*, *stilistički obilježen red riječi (inverzija)* te specifična *ritmička sredstva*. Posebna je tematska cjelina posvećena *figurama kao konektorima*, pri čemu su na primjerima prikazane i objašnjene *figure ponavljanja*, *gradacija* i *retoričko pitanje*.

Kao ključno mjesto stilistike teksta ističe se *točka gledišta* koja se interpretira iz teorijske perspektive Borisa Uspenskog, od kojega je i preuzeta podjela na *prostorno-vremensku*, *frazološku*, *ideološku* i *psihološku* točku gledišta.

Zaokret ka temama diskursne stilistike najavljen je problemima *intertekstualnosti*, *metateksta* i *autoreferencijalnosti*. Intertekstualnost, "upućenost teksta na druge tekstove koji mu prethode ili koji ga okružuju" (Katnić-Bakaršić, 2007, 273) se definira i interpretira sukladno teorijskim pretpostavkama Derride, Bircha i Eca te promatra kroz artikulacije u književnoteorijskim i književnoumjetničkim tekstovima. Jedno od ključnih obilježja

postmoderne književnosti, *citata*, proučava se na primjeru djela nekolicine autora (Borges, Zaimović, Pavličić) uz istraživanje različitih njegovih funkcija u književnom djelu (ornament, provokacija, narušavanje očekivanog stila...). Poglavlje je popraćeno analizom odabranih tekstova (*Poljubac žene pauka* M. Puiga, *Mala hrestomatija* i *Čas anatomije* D. Kiša) koji ilustriraju problem preregistracije, odnosno ulogu citata u književnom tekstu. Tema metateksta (teksta o tekstu) iscrpljuje se nagovještajem njegove tipologije i nabranjem različitih vrsta ovoga tipa teksta, dok se autoreferencijalnost smješta u širi okvir raznorodnih umjetničkih sustava.

Tematika diskursne stilistike nastavlja se ilustriranjem modela narativnog teksta kao rezultata postmodernog preispitivanja tradicionalnog komunikacijskog modela, pri čemu je kao okosnica analize preuzet produkcijsko-repcijski uvjetovan model književnog/literarnog teksta S. Mills. Narativni tekst, struktura koja objedinjuje i tekstualne i diskursne aspekte, smješta se u široki kontekst fikcionalnih i nefikcionalnih tekstova (znanstveni tekstovi, novinski tekstovi, vijesti itd. ostvareni različitim medijima: slikom, filmskim jezikom, stripom...) i opisuje kroz ključne elemente koji se mogu podijeliti na *sažetak*, *orijentaciju*, *komplikaciju*, *evaluaciju* i *pouku*.

Diskursnostilistička cjelina zaključena je nagovještajem novih nivoa interpretacije u okvirima kritičke diskursne stilistike (ideološka obilježnost leksika, odnos teksta prema drugim tekstovima, strategije uljudnosti i moći...), te prikazom teme koju autorica naziva "korakom dalje" u stilističkim istraživanjima: stilistikom hiperteksta i hipermedija. Hiper-

tekst, definiran sukladno istraživanjima Landowa i Delanyja, označen je kao "poseban aspekt intertekstualnosti, njena do krajnosti dovedena tehnološka realizacija" (Katnić-Bakaršić, 2007, 289). Spominju se književne anticipacije hipertekstualnog načina čitanja (Borges, Kortasar), te istražuje promijenjena uloga čitatelja u novom načinu iščitavanja teksta. Posebno se analizira jedan od najraširenijih hipermedijalnih žanrova – e-mail poruka, kao presjecište različitih stilova (razgovornog, reklamnog, administrativnog, znanstvenog) razvoj koje je uvjetovao i nastanak *digitalne* ili *internet književnosti*.

Završna tematska cjelina započinje poglavljem o odnosu stilistike i semantike, uz naglasak kako se o stilistici bez semantike i ne može govoriti, s obzirom da "stil, stilističko, stilogeno (...) nisu samo forma, samo 'ukras' – oni su uvijek duboko povezani sa značenjem i smislom teksta ili njegovih elemenata" (Katnić-Bakaršić, 2007, 294). Ističe se i mjesto pragmatike/pragmalingvistike u stilističkim istraživanjima, uz poseban osvrt na teoriju govornih činova kao model proučavanja različitih oblika i stilova ljudske komunikacije.

Opsežno je poglavljje posvećeno *figura* i *tropima*, odnosno Škrebomovom terminologijom, *mikrostrukturama stila*. Autorica figure definira kao "autoreferencijalna čvorišta teksta, mjesta na kojima on ukazuje na sebe kao tekst" (Katnić-Bakaršić, 2007, 299). Figure se klasificiraju na *fonetsko-fonološke*, *leksičko-sintaksičke* i *semantičke*. U fonetsko-fonološke figure ubrajaju se *asonanca*, *aliteracija* i *onomatopeja* te niz figura koje se odlikuju pozicijskim dodavanjem fonema. Leksičko-sintaksičke figure dijele se na *figure dodavanja* (*kumulacija*,

sinatrezam, distribucija, gradacija, epitet; figure ponavljanja (anafora, epifora, simploka, okruženje/ciklos, anadiploza, reduplikacija, polisindet, asindet, elipsa, reticencija); figure zamjene (retoričko pitanje, retoričko obraćanje i eksklamacija) i figure permutacije (inverzija, paralelizam). Semantičke figure dijele se u dvije podskupine: trope i semantičke figure u užem smislu. U trope se ubrajaju: metafora, personifikacija, alegorija, metonimija, sinegdoha, perifraza, antonomazija, hiperbola, litota i ironija, dok su semantičke figure u užem smislu antiteza, oksimoron, antimetabola, paradoks, simile i comparatio. Navedenoj klasifikaciji autorica dodaje i prijelazne tipove figura, odnosno figure kod kojih je teško odrediti primarnost razine odstupanja. Zasebno poglavlje posvećeno je metafori i metonimiji koje se u novije vrijeme, naročito iz perspektive kognitivne stilistike, ne proučavaju isključivo kao stilske devijacije, već i kao ključni obrasci ljudskoga mišljenja, odnosno pridaje im se spoznajna vrijednost. Kao nova skupina figura prisutnih u umjetnostima koje počivaju na naraciji iz-

dvajaju se *narativne figure*. Obrazlaže se pojam narativnog znaka koji se definira kroz suodnos diskursa i naracije, te se skupini narativnih figura pridodaje i točka gledišta.

Knjiga se zaključuje promišljanjem odnosa figura i funkcionalnih stilova, uz naglašavanje kako figurativnost nipošto nije obilježje isključivo književnoumjetničkog stila, već se javlja i u tekstovima čija je funkcija argumentativna, dok u stilovima poput razgovornog i znanstvenog ostvaruje niz specifičnih funkcija mimo primarne estetske.

Signalima intertekstualnosti i kontekstom otvorenosti novim spoznajama *Stilistika* Marine Katnić-Bakaršić dosljedno ilustrira i provodi prezentirane teorijske pretpostavke, ne gubeći pritom strukturalna obilježja preglednosti. Iz autoričine perspektive i načina prezentacije stilistika se doista otkriva kao disciplina čija su istraživanja relevantna “za razumijevanje svijeta u kojem živimo, ali i za njegovo mijenjanje nabolje” (Katnić-Bakaršić, 2007, 288).

Danijela Marot Kiš